

KÜLTÜRLERARASI DUYARLILIK DÜZEYİNİ ARTIRMADA KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİM EĞİTİMİNİN YERİ

Zeynep Ekmekçi¹

ÖZ

İnsanoğlunun birbirinden ayrılarak farklı kültürleri oluşturma serüvenini tamamlamasının ardından ironik bir biçimde yeniden bir araya gelerek birbirine benzeşmesini çözümlenmeye çalışan bir kavram olarak kültürlerarası iletişim modern zamanlarda tartışılmaktadır. Farklılıklar birer ayrışma unsur mudur yoksa zenginlik midir? Sorusu bu alanın temel dilemmasıdır. Çalışma kapsamında farklılıkları hoşgörülle karşılama ve kucaklayıcı davranmayı sağlamayı amaçlayan kültürel duyarlılık düzeyi öğrenciler üzerinden belirlenmeye çalışılmıştır. Kültürlerarası iletişim dersi alan öğrenciler üzerinde yapılan bu çalışma, öncelikle öğrencilerin dersi almadan önceki ve dersi aldıktan sonraki kültürlerarası duyarlılık düzeyini ölçerek elde edilen bulguları karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde öğrencilerin dersi almadan önceki kültürel duyarlılık düzeyi ile dersi aldıktan sonraki kültürel duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası iletişim, kültürel duyarlılık düzeyi, kültürlerarası iletişim eğitimi, kültürlerarası duyarlılık gelişim envanteri

THE ROLE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION EDUCATION IN INCREASING INTERCULTURAL SENSITIVITY LEVELS

ABSTRACT

Intercultural communication is discussed in modern times as a concept that tries to analyse the similarity of human beings who ironically come together again after completing the adventure of creating different cultures by separating from each other. Are differences a factor of separation or a source of enrichment? This question is the fundamental dilemma of the field. The study sought to determine the level of cultural sensitivity, which aims to ensure tolerance and acceptance of differences, among students. This study, which was carried out on students attending an intercultural communication course, aims to compare the results obtained by measuring the level of intercultural sensitivity of the students before and after attending the course. As a result of the findings, it was observed that there was a significant difference between the cultural sensitivity level of the students before taking the course and the cultural sensitivity level after taking the course.

Keywords: Intercultural communication, cultural sensitivity level, intercultural communication training, intercultural sensitivity development inventory

Araştırma Makalesi

Research Article

¹Dr. Öğr. Üyesi

Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi / Turizm ve Otelcilik
Meslek Yüksekokulu

E-Posta:
zeynep.ekmekci@erzincan.edu.tr

ORCID
0000-0002-2110-8438

Başvuru Tarihi / Received
21.07.2024

Kabul Tarihi / Accepted
19.09.2024

GİRİŞ

Kültürlerarası iletişimin önemli bir kavramı oluşu hem küresel hem de yerel düzeyde gittikçe daha iyi kavranmaktadır. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı esnasında Japonları alt edip savaşı kendi lehine çevirme çabaları sonucu ortaya kültürlerarası iletişim çalışmaları çıkmıştır. Disiplinin ortaya çıkış sürecinde başka bir kültürü tanımak ve bu tanışıklık sonucunda savaş stratejisi geliştirmek yatmaktadır Dolayısıyla kavramın ortaya çıkışı akademik dünyaya esasında toz pembe bir bakış açısı sunmamaktadır. Ancak bu olumsuz bakış açısına rağmen alinyazında çalışan akademisyenler kültürlerarası duyarlılık geliştirilerek kültürlerarası iletişimin bu olumsuz algısının değişebileceğini öne sürmektedir. Başka bir kültürde etkili olabilmek için, insanların başka kültürlerle ilgilenmesi, kültürel farklılıkları fark edecek kadar duyarlı olması ve daha sonra diğer kültürlerden olan insanlara saygı duyma göstergesi olarak davranışlarını değiştirmeye istekli olmaları gerekmektedir.

Uluslararası öğrencilerin giderek artan varlığı ile üniversite eğitimi daha da evrensel bir hal almaktadır. Dolayısıyla öğrencilerin farklı kültürlerle karşılaşması daha olağan hale gelmektedir. Karşılaşılan farklı kültürü algılama ve o kültürle ilgili zihinde üretilen anlam haritaları çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Hem ev sahibi öğrencinin başka kültürleri algılama biçimi hem de misafir kültürden gelen öğrencinin hem kendini kültürel duyarlılık bağlamında tanımlaması ve karşı kültürü anlamlandırması süreci çalışmaya yön veren önemli bir konudur

Kültürlerarası duyarlılık kültürlerarası iletişimin duygusal boyutunu ifade etmektedir. İlgili kültürel farklılıkları ayırt etmek ve deneyimlemek için kültürlerarası duyarlılık kavramı, kültürlerarası açıdan uygun şekilde düşünmeyi düşünme yeteneğini ifade etmek için kültürlerarası yeterlilik kavramları kullanılmaktadır (Hammer vd., 2003: 422). Söz konusu tanımlamalardan yola çıkarak kültürlerarası duyarlılığın kültürlerarası yetkinliği kullanma potansiyeli ile doğrudan ve olumlu bir ilişkisi olduğu söylenebilir.

Kültürlerarası duyarlılık kavramı çokkültürlü gruplarda nasıl hareket edilebileceğine dair bir bakış açısı geliştirmektedir. Kültürlerarası duyarlılıkla ilgili yapılan bir çalışmada, grubun etnik yapısının kültürlerarası duyarlılık düzeyi için önemli bir negatif yordayıcı olduğu, kültürlerarası duyarlılığın ise probleme dayalı

öğrenmede ve kümülatif muhakeme içeren grup etkileşimlerinin güçlü bir pozitif yordayıcısı olduğunu göstermiştir. Ayrıca, yaş ve etnik köken açısından grup heterojenliği, grup etkileşiminin önemli yordayıcıları (Wang vd., 2023: 2) olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle küçük gruplarla oluşturulan çokkültürlü çalışma ortamlarında kültürlerarası duyarlılık düzeyi yüksek bireylerin çözüm üretme ve sorun çözme yeteneğinin daha güçlü olabileceği söylenebilir. Çok kültürlülük giderek artmaktadır. Dolayısıyla kültürlerarası duyarlılık kavramına ihtiyaç artmaktadır. Toplumların bu ihtiyacı akademik anlamda da karşılık bulmaktadır. Scopus'ta 'Intercultural Sensitivity' anahtar kelimeleri arandığında son yıllarda özellikle sağlık, eğitim, halkla ilişkiler, dil, iletişim, işletme, yönetim, sosyoloji ve iletişim sosyolojisi alanlarında yoğun bir biçimde çalışıldığı görülmektedir. Basit bir aramayla son 10 yıla ait 896 çalışmanın başlığının bu kavramı içerdiği görülmektedir (Scopus, 2023).

Kültürel farklılıkların, işletmelerin kârlılığını, sağlık hizmetlerinin etkinliğini, dini kurumların misafirperverliğini, ordunun güvenliğini, uluslararası öğrencilerin kalıcılığını ve yaşamın iş ve toplumsal yapısını etkilediği kabul edilmektedir. Bu etkiler, kültürlerarası farklılıkların anlaşılması gerekliliğini ortaya çıkarmakta ve uyumun gerekliliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla iletişim bilimlerinden politika, eğitim, ekonomi, sosyoloji ve psikoloji gibi çeşitli alanlarda daha derinlemesine araştırılma gereksinimini ortaya koymaktadır.

Alanyazın araştırmasına bakıldığında kültürel duyarlılık eğitimi ile ilgili sınırlı çalışmalar (Bennet, 1986: 182) mevcuttur. Çokkültürlülüğünün yoğun olarak tartışıldığı günümüz toplumlarında, toplumsal çeşitliliği anlamak ve toplumsal uyumu sağlamak açısından kültürel duyarlılık önemli bir kazanımdır. Bu durum kültürel duyarlılık eğitimi ile ilgili bu çalışmayı özgün ve anlamlı kılmaktadır. Diğer yandan çalışmanın katılımcılarının kültürlerarası iletişim eğitimi alan öğrencilerden oluşması sınırlılıkları arasındadır.

1. Kültürlerarası Duyarlılık

İletişim teknolojilerindeki ilerlemeler 21. yüzyıl insanını küresel bir toplumun üyesi haline getirmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri, çeşitli kültürlerden insanların perspektifinden durumları değerlendirebilme yeteneğinin

önemini artırmıştır. Bu durum, bireylerin kültürel farklılıkları anlama ve etkileşimde bulunma becerilerini gerektirmektedir (Chen ve Stratosta, 1996: 376). Kültürlerarası duyarlılık, hem insanların diğer kültürlere uyumunu teorik olarak analiz etmekte hem de bireyleri kendi kültürleri dışındaki kültürlerde etkin bir şekilde yaşamaya ve çalışmaya hazırlamak için uygulanan programlarda sıklıkla önemsenen bir kavramdır (Bhawuk ve Brislin, 1992: 424). Kültürlerarası duyarlılık, bireyin farklı kültürleri anlama, takdir etme ve kabul etme konusundaki aktif arzusu (Chen ve Starosta, 1998: 31), veya ilgili kültürel farklılıkları ayırt edip deneyimleme yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Hammer vd. 2003: 422). Bu bağlamda, kültürlerarası duyarlılık kültürlerarası yetkinliklerin temeli olarak kabul edilmekte hatta eşanlamlısı olarak da görülmektedir (Hammer, 2011: 475). Kültürlerarası duyarlılık kavramı, özsaygı, önyargısızlık, açık fikirlilik ve etkileşime katılım isteği gibi sosyal rahatlık kavramlarını içermektedir (Kartarı, 2016: 265). Bu bağlamda, kültürlerarası duyarlılık kavramının önemi, bireylerin çeşitlilikle daha sağlıklı ve etkili bir şekilde etkileşime girmelerine ve küresel dünyada daha olumlu ilişkiler kurmalarına olanak tanınmasıdır.

Toplumlar arasındaki küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte, farklı kültürlerle karşılaşma sıklığı da artmaktadır. Bu durum, kültürlerarası duyarlılık kavramının önemini daha da vurgulamaktadır. Bu kavram, bireyler arası iletişimde daha etkili olabilmek için gereklidir ve aynı zamanda toplumsal belleğin oluşumunda ve toplumsal uyumun sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, kültürlerarası duyarlılık üzerinde durulması gereken bir kavramdır ve politika geliştirilmesi gereken bir alandır. Bu politikalar, toplumların kültürel çeşitliliği yönetme ve küresel düzeyde uyum sağlama kapasitelerini artırmayı amaçlamalıdır.

2. Kültürlerarası Duyarlılık Gelişim Envanteri

Kültürlerarası iletişim kavramı üzerindeki belirsizlikler, akademik literatürde var olan kültürlerarası duyarlılık, kültürlerarası farkındalık ve kültürlerarası iletişim yetkinliği gibi terimlerin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır (Chen ve Stratosta, 2000: 5). Kültürlerarası duyarlılık, farklı kültürlerle etkileşimde bulunma isteğini yansıtan bir tutum olarak tanımlanabilir. Ayrıca, Hammer ve Bennett (1998), kültürlerarası duyarlılığı, kültürel farklılıkları tanıma ve takdir etme yeteneği olarak açıklamaktadır. Toplumların kültürel özellikleri, coğrafi bölgelere ve yerel alanlara

göre farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Bu durum, her bölgenin kendine özgü sosyal ve kültürel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır (Alagöz vd., 2018: 175; Güneş, 2019: 200). Bu açıdan bakıldığında, göçün artması ve kültürel çeşitliliğin daha belirgin hale gelmesi, sosyal müdahale alanında farklı kültürlerle olumlu etkileşimi öngören bir tutum olarak değerlendirilmektedir (Ruiz-Bernardo vd., 2014: 320). Bu bağlamda, kültürel duyarlılığın bir aşaması olarak etkileşime girme isteği ve çabası önemli bir rol oynamaktadır.

Gudykunst ve Hammer tarafından geliştirilen Kültürel Duyarlılığın Geliştirilmesi Envanteri, kültürel duyarlılığın artırılmasına yönelik en yaygın kullanılan araçlardan biridir. Kültürlerarası duyarlılık, bireyin duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak etnosantrik aşamadan etnorelatif aşamalara geçişini içeren gelişimsel bir süreç olarak kabul edilmektedir (Chen ve Stratosta, 1997: 48; Chen ve Starosta, 1998: 31). Bu bağlamda, kültürel duyarlılığın gelişim envanteri, altı analitik aşamadan oluşmaktadır. Etnosantrik aşama, inkâr, savunma ve minimizeasyonu içerirken, etnorelatif aşama kabul, uyum ve entegrasyon aşamalarını içermektedir.

1-Kültürel farklılığın inkârı: Bireyin kendi kültürünü tek gerçek olarak kabul ettiği durumdur. Diğer kültürler ya hiç fark edilmez ya da belirsiz bir şekilde yorumlanır. Bu nedenle, kültürel farklılık ya hiç deneyimlenmez ya da "yabancı" veya "göçmen" gibi ayrımcı kavramlarla ilişkilendirilerek algılanır. İnkârcı kişiler genellikle kültürel farklılıklara ilgisizdirler, ancak kendi kültürlerini etkileyen farklılıkları ortadan kaldırmak için agresif bir tavır sergileyebilirler. Bu inkarın aşırı biçiminde, birey kendi kültüründeki insanları "tek gerçek insanlar" olarak görürken, diğerleri basit varlıklar olarak kabul edilir ve hoşgörü gösterilecek, sömürülecek veya gerektiğinde ortadan kaldırılacak şekilde algılanır (Hammer vd., 2003: 423). Kültürel farklılığın inkârı, tek kültürlü birincil sosyalizasyonun varsayılan bir sonucu olduğunu savunmaktadır (Bennett, 2017: 6).

2-Kültürel farklılığa karşı savunma: Bireyin kendi kültürünün tek geçerli kültür olarak deneyimlendiği durumu ifade etmektedir. Savunmadaki insanlar farklılıkları ayırt etme konusunda ustalaşmışlardır, bu nedenle kültürel farklılıkları İnkârdaki insanlardan daha gerçek olarak deneyimlerler. Ancak savunma dünya görüşü yapısı, ötekinin eşit derecede insani bir deneyimini oluşturacak kadar karmaşık değildir.

Savunma perspektifine sahip kişilerin deneyimlediği kültürel farklılıklar hala basmakalıptır, ancak inkâr koşuluna kıyasla gerçek görünürler. Sonuç olarak, savunmadaki insanlar kültürel farklılıklar tarafından inkâr durumundaki insanlara göre daha açık bir şekilde tehdit edilirler. Dünya, kişinin kendi kültürünün üstün ve diğer kültürlerin aşağı olduğu “biz” ve “onlar” olarak tanımlanmaktadır. Baskın kültürlerin insanları, savunmayı kendi değerlerine (genellikle başkaları tarafından ayrıcalık olarak algılanan) bir saldırı olarak deneyimleyebilirler (Hammer vd., 2003: 424; Bennett, 2017: 4).

3-Kültürel farklılığın minimize edilmesi: Bireyin kendi kültürel dünya görüşünün unsurlarının evrensel olarak kabul edildiği bir durumu ifade eder. Bu yaklaşımda, kültürel farklılıkların doğurduğu potansiyel tehdit, bu farklılıkların tanıdık kategorilere dahil edilerek etkisiz hale getirilmesiyle bastırılır. Örneğin, kültürel farklılıklar, insanların biyolojik doğasının genel benzerliğine dayandırılabilir (fiziksel evrenselcilik). Bu fiziksel benzerlik deneyimi ihtiyaçlar ve motivasyonlar gibi doğal kabul edilen diğer olgulara genellenebilir. Benzerlik deneyimi aynı zamanda belirli dini, ekonomik veya felsefi kavramların tüm kültürlerde geçerli olduğu düşüncesini desteklemektedir (Hammer vd., 2003: 420).

4-Farklılığın Kabulü: Etnorelatif olarak tanımlanan bu aşama kişinin kendi kültürünün diğer kültürler bağlamında deneyimlendiği anlamına gelmektedir. Bu bakış açısıyla kültürel farklılıkların kabul edilmesi kişi kendi kültürünün sadece bir dünya görüşü olduğunu ve diğer kültürlerin de eşit derecede karmaşık bir dizi dünya görüşünden sadece biri olduğunu benimsemesidir. Bu düşünce tarzına sahip olanlar, kültürler arasındaki farklılıkları ayırt ederek ve mental düzeyde bir bilinç oluşturarak, diğer insanları kendilerinden farklı ama eşit derecede insan olarak deneyimleyebilirler. Kabul seviyesinde olanlar, çeşitli kültürler arasında ilişkili kültürel zıtlıklar oluşturabilen kültür-genel kategorilerini tanımlayabilirler. Bu kişiler sadece bir veya birkaç kültürde uzman olmayabilirler, ancak kültürel farklılıkların genel olarak insan etkileşimlerinde nasıl işlediğini anlama konusunda ustadırlar. Kabul, herhangi bir kültürel farklılığı anlamak veya onaylamak anlamına gelmez- bazı kültürel farklılıklar olumsuz olarak değerlendirilebilir- ancak bu yaklaşım, diğer kültürleri kendi

kültürlerinden farklı ama eşit derecede insan olarak görmeyi sağlamaktadır (Hammer vd., 2003: 421; Bennett, 2017: 4).

5-Kültürel farklılığa adaptasyon: Başka bir kültürel bağlamın deneyimlendiği durum kültürel farklılığa adaptasyon olarak tanımlanmaktadır. Kişinin dünya görüşü, diğer kültürel dünya görüşlerinden ilgili yapıları içerecek şekilde genişletilir. Bu genişleme, kültüre uygun algı ve davranışın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. İnsanlar adaptasyon sürecinde empati kurabilirler yani yeni bir bakış açısı geliştirme veya bakış açısını değiştirme yeteneğiyle diğer kültürlerle karşı referans alabilirler. Bu değişim, sadece bilişsel düzeyde değil, aynı zamanda deneyimlenen organizasyonlarda da bir değişikliği içerir ve bu değişiklik zorunlu olarak davranışları etkiler.

6-Kültürel farklılığın bütünleştirilmesi: Bireyin benlik deneyiminin farklı kültürel dünya görüşlerinin içine ve dışına hareketi içerecek şekilde genişletmesidir. Bu süreçte, insanlar kendi kültürel marjinallikleri ile karşılaşır; yani kimliklerini iki veya daha fazla kültürün sınırlarında ve hiçbirinin merkezinde görme eğilimde olmazlar. (Hammer vd., 2003: 425). Kültürel marjinallik, kültürden ayrılmanın yabancılaşma olarak deneyimlendiği kapsüllenmiş biçimi ya da kültürlerin içinde ve dışında hareketlerin gerekli olduğu yapıcı bir form ve kişinin kimliğinin olumlu bir parçası (Bennet, 1986: 183) olarak iki şekilde olabilir.

Kültürlerarası gelişim envanteri kişinin bir kültürden diğerine geçerken davranışlarını kültürel açıdan uygun bir şekilde başarıyla değiştirme yeteneğini belirler. Yani, bir kişi ne kadar kültürlerarası açıdan hassas olursa, yabancı bir kültürde davranışını değiştirme olasılığı o kadar yüksek olur. Bu tür değişiklikleri gerçekleştirebilen kişiler daha yüksek kültürlerarası hassasiyet gösterirler ve başarılı uluslararası görevler için daha fazla potansiyele sahip oldukları (Hammer vd., 2003: 426; Brislin vd., 1983: 3; Bhawuk, 2009: 462) düşünülmektedir.

Kültürlerarası duyarlılık gelişim envanteri modelinin temel varsayımı, kişinin kültürel farklılık deneyimi daha karmaşık ve sofistike hale geldikçe, kültürlerarası ilişkilerdeki potansiyel yetkinliğinin de artacağı (Hammer vd., 2003: 425) düşüncesidir. Dolayısıyla kültürlerarası duyarlılık düzeyinin artması için farklı kültürlerle temas etmek önemli bir yol haritası olabilir. Artan kültürlerarası duyarlılık

düzeyi kültürlerarası yetkinliği de artıracaktır (Bennet, 1986: 186). Bireyin kültürel dünya görüşü, belirli bir kültüre uygun olan ayrımlar kümesi olarak tanımlanmaktadır. Bu, bir bireyin içinde bulunduğu kültürün değerleri, inançları ve normlarına dayanan bir perspektif ve algı biçimidir. Genellikle tek kültürlü bir sosyal ortamda yetişen bireyler, çoğunlukla kendi kültürel dünya görüşlerine maruz kaldıkları için, farklı kültürel perspektiflere sahip insanların bakış açılarını anlamakta ve deneyimlemekte zorlanabilirler (Hammer vd., 2003: 426). Kültürlerarası duyarlılık bu zorlu deneyimleri çok yönlü değerlendirebilme görüşü kazandırabilir. Bu durum bireye kendi kültürel bakış açısından çıkıp, diğer kültürlerin düşünce tarzlarını, davranışlarını ve değerlerini daha derinlemesine kavramasını sağlamaktadır. Kültürlerarası duyarlılık süreci bireyin empati kurma yeteneğini geliştirerek, farklı kültürlere saygı duyma ve onlarla etkileşimde bulunma becerisini artırmaktadır.

3. Kültürlerarası İletişim Eğitimi

Kültürlerarası duyarlılık eğitimi kültürlerarası karşılaşmalarda olumlu sonuçlar elde edebilmek için günümüz küresel dünyasında önemli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürlerarası duyarlılık eğitimi temelde davranışlarda ve duygularda olumlu değişiklik oluşturmak bağlamlarında ele alınmaktadır. Kültürlerarası duyarlılık düzeyinin artırılması için verilen eğitimlerde temel amaç kişilerin farklı kültürlerle karşılaştıklarında davranış değişikliğine gidebilmelerini sağlamaktır (Bhawuk, 2009: 464).

Kültürlerarası iletişim eğitimi aşağıdaki altı temel şekilde gerçekleştirilebilir (Brislin vd., 1983: 5)

1. Bilgi odaklı eğitim: Bilgi odaklı eğitim, katılımcılara, dersler, grup tartışmaları, video kayıtları ve okuma materyalleri yoluyla, hedef ülke ile ilgili çeşitli gerçekleri sunmayı amaçlayan eğitimidir.

2. Atıf eğitimi: Atıf yaklaşımı, ev sahibi kültürün bakış açısından yola çıkarak insan davranışlarını açıklamaya odaklanmaktadır. Atıf eğitim alanlar, diğer kültürde yaşayan insanların karşılaştığı problemleri özetleyen kısa metinleri okur ve ardından birkaç makul açıklama arasından seçim yaparlar. Ancak, sadece bir açıklama, ev sahiplerinin bakış açısından doğrudur. Birçok kültürel metni çalıştıktan sonra, eğitim

alanlar kendi ülkelerinin standartlarını dayatmadan diğer kültürün birçok yönünü anlayabilmelerine izin verecek içselleştirilmiş standartlar geliştirebilirler.

3.Kültürel farkındalık eğitimi: Bu yaklaşımı kullanan eğitmenler, kendi ülkelerinde yaygın olan davranış ve değerlere odaklanarak, eğitimi alanları kültürler arası ilişkiler hakkında temel fikirlerle tanıştırmayı amaçlamaktadır. Eğitimin amacı, eğitimi alan kişilere kendi ülkelerini incelemelerini ve kültürel farklılıkların doğasını tanıtarak diğer ülkelerdeki yaşama hazırlanmalarını sağlamaktır. Kültürel farkındalık eğitimi temelde kültürel farklılıklara odaklanmaktadır. Kültürlerarası iletişim becerinin geliştirilmesinde eğitim ve workshopların farklı kültüre özgü bilgi ve kültürel müdahale becerilerinin geliştirilmesinde (Majda vd., 2021: 7) etkin olduğunu göstermektedir. Özellikle sağlık hizmetleri alanında çalışanların kültürel duyarlılıkları üzerine yapılan araştırmada kültürel ihtiyaçlara uygun sağlık hizmeti sunabilmek için tıp öğrencilerinin ve sağlık çalışanlarının uygun şekilde eğitilmesi gerektiği (Majda vd., 2021: 9) sonucuna varılmıştır.

4.Bilişsel-davranış değiştirme eğitimi: Bu yöntemde kullanılan prensiplerin, farklı öğrenme stilleri ve motivasyon türlerini kapsayacak şekilde geniş bir yelpazeyi temsil etmesi önemlidir. Örneğin, eğitim alanlardan kendi ülkelerinde neyin ödüllendirici ve cezalandırıcı olduğunu listelemeleri istenebilir ve ardından ev sahibi ülkede ödüllerin nasıl elde edileceği ve cezaların nasıl önleneceği belirlenebilir.

5.Deneyimsel öğrenme: Deneyimsel öğrenme ile diğer kültürler arası eğitim yöntemleri arasındaki temel fark, eğitim alan kişilerin katılımcılar olarak maksimum düzeyde eğitime dahil olmalarıdır. Deneyimsel eğitimin amacı, başka bir kültürdeki yaşamın doğasını aktif olarak deneyimleyerek (örneğin, alan gezileri) veya onun işlevsel bir simülasyonu ile tanıtmaktır. Kültürlerarası iletişim çalışmalarında davranışsal gözlem metodolojisinin kültürlerarası iletişim yeterliliğini değerlendirmek için güvenilir bir şekilde kullanılabilirliği (Hammer, 2009: 119) sonucuna varılmıştır.

6.Etkileşim yaklaşımı: Bu yaklaşımda, insanlar eğitim programı sırasında ev sahibi kültürle etkileşimde bulunurlar. Buradaki temel varsayım eğitim sırasında ev sahibi kültürle rahatlamayı ve etkileşime girmeyi öğrendikleri takdirde, gerçek yurtdışı görevlerinde daha hızlı ve daha kolay uyum sağlayabilecekleridir. Bu bağlamda,

eğitim programı, katılımcıların yerel halkla günlük etkileşimler kurmaları, kültürel etkinliklere katılmaları ve yerel gelenekleri ve görenekleri deneyimlemeleri için fırsatlar sunmalıdır.

Kültürlerarası iletişim eğitimi ile bir başka sınıflandırmada ise kültürlerarası eğitim programlarını altı genel kategoride ele almak gerekir. Bunlar; duygusal eğitim, bilişsel eğitim, davranış eğitimi, alan simülasyon eğitimi, kültürel farkındalık eğitimi ve öz farkındalık eğitimidir (Brislin vd., 1983: 6). Duygusal eğitim, eğitim motivasyonunu ve diğer kültürlerden ve etnik gruplardan insanlarla iletişime duyarlılığı artırmalıdır (Gudykunst vd., 1977). Bilişsel eğitim, kültürel farklılıkların ve benzerliklerin anlaşılmasını sağlar. Aynı zamanda davranış eğitimi, katılımcıların diğer kültürlerden insanlarla daha etkili iletişim kurmayı öğrenmeleri için becerini geliştirir. Alan simülasyon eğitimi, katılımcıların kültürel veya etnik mahallede bir süre geçirmelerini ve kültürlerarası karşılaşmaların gerçek deneyimini kazanmak için orandaki sakinlerle tam olarak etkileşime girmelerini gerektirir. Kültürel farkındalık eğitimi katılımcıların kültürün evrensel ve özel yönlerini anlamalarını gerektirir. Öz farkındalık eğitimi katılımcıların iletişim kurma biçimlerini etkileyen tutum, fikir ve önyargıları belirlemelerine yardımcı olur. Bu eğitim programları arasında duygusal eğitim, bilişsel eğitim, öz farkındalık eğitimi ve kültürel farkındalık eğitimi, kişinin kendi ve ev sahibi kültürünün bilişsel ve duyuşsal anlayışına odaklanır (Chen ve Starosta, 1998: 5). Kültür öğretiminde proje tabanlı değerlendirmenin kullanılmasının öğrencilerin kültürlerarası yetkinliği, problem çözme becerileri, eleştirel düşünme ve öğrenme motivasyonu üzerinde tatmin edici etkileri olduğunu (Nguyen, 2020: 941) ortaya koymuştur.

Kültürlerarası iletişim eğitiminde temel amaç farklı kültürlerle ilgili önce duygu ve düşünce daha sonra davranış değişikliği edindirmektir. Bu durum doğrudan kişinin kurduğu kişilerarası iletişimi, çokuluslu örgütlerde örgütsel iletişimi, uluslararası ilişkilerde uluslararası iletişimi doğrudan etkilemektedir. Dolayısıyla erken yaşlarda kazanılan kültürel duyarlılık ileriki yaşlarda daha anlaşılır iletişim kurmanın yolunu açacaktır.

4. Yöntem

Çalışma kapsamında öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık düzeyleri ile ilgili gelişimine kültürlerarası iletişim dersinin katkısı ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık düzeylerindeki değişime etkisini incelemeyi amaçladığından, tek grup ön test – son test yöntemiyle öğrencilere sorular yönlendirilmiştir. Çalışma Bennet ve Bennet (2004)' tarafından geliştirilen Kültürlerarası Duyarlılığın Gelişimi Modeli etrafında kurgulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme ile katılımcıların kültürlerarası duyarlılık envanteri düzeyleri karşılaştırma amaçlanmıştır. Sorulara verdikleri cevaplarla ilgili frekans sıklığı SPSS 27.0 programı ile analiz edilmiştir. Sonrasındaki ölçümle kültürlerarası iletişim eğitiminin öğrenciler üzerinde herhangi bir farklılaşmaya neden olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Öğrencilere kültürlerarası İletişim dersi almadan önce Bennet& Bennet (2004)'a ait Kültürel Duyarlılığın Geliştirilmesi Modeli Skalası gösterilmiş. Skala ile ilgili kavramlar tanımlandıktan sonra bazı sorular yöneltilmiştir. Bu uygulama öğrenciler dersi aldıktan sonra tekrarlanmış ve elde edilen bulgular karşılatırılmıştır. Ayrıca öğrencilerin değerlendirmelerindeki kavramların ilişki haritası MAXQDA 2020 programı ile çözümlenmiş ve kelime bulutu oluşturulmuştur. Kelime bulutları, belirli bir bağlamda sıkça kullanılan kelimelerin genel kompozisyonunun anlaşılmasını kolaylaştırmakta ve araştırmacıların verilerden elde ettikleri temaları görsel olarak sunmalarına imkân tanımaktadır (Williams vd., 2013: 50). Verilerin görselleştirilmesinin amacı yalnızca estetik bir değer ortaya koymak değil, aynı zamanda bilgilerin anlaşılır bir şekilde sunulmasını sağlamaktır. Görselleştirme, konu ile ilgili olan bireylere hızlı ve etkili bir bilgilendirme imkânı sunmaktadır (Fronza vd., 2013: 57-58).

Araştırma soruları

1-Kültürlerarası duyarlılık becerisi kültürlerarası iletişim eğitimi ile geliştirilebilir mi?

2-Kültürlerarası duyarlılık becerisi cinsiyete göre farklılık gösterir mi?

Farklılığa Uyum (Adaptasyon)

Birden fazla kültürle özdeşleşmenin avantajları olduğunu düşünüyorum.

Kültürlerarası bir durumu değerlendirirken, birden fazla kültürel perspektiften yararlanabilmek daha iyidir. Kendi kültürümün bir üyesi olmama rağmen, neredeyse bir veya daha fazla başka kültürde rahatım. Farklı bir kültürden insanlarla temasa geçtiğimde, onlarınkine uyum sağlamak için davranışlarımı değiştirdiğimi fark ettim (Paige vd., 2003: 469-472).

Entegrasyon

Kendimi çokkültürlü olarak tanımlıyorum. Kendimi sadece bir kültüre ait hissetmiyorum

5.Bulgular

Araştırma kapsamın Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesinde Kültürlerarası İletişim dersini alan 22 öğrencinin kültürel duyarlılık düzeyleri incelenmiştir. Dersi daha fazla öğrenci almasına rağmen araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrenciler üzerinde çalışma yürütülmüştür. Katılımcılardan 13'ü kadın, 9'u erkektir. Katılımcılar henüz kültürlerarası iletişim dersini almaya başlamadan önce ve dönem sonunda Kültürlerarası Duyarlılığın geliştirilmesi Envanteri yazılı olarak verilmiş ve aşağıdaki 3 soruyu yanıtlamaları istenmiştir.

1) Yukarıdaki tablo ve açıklamaya göre kendinizi skalanın neresinde görüyorsunuz?

2) Neden o basamakta olduğunuzu düşünüyorsunuz?

3) Bulduğunuz basamaktan bir üst basamağa geçmek ister misiniz, bunun için neler yapabilirsiniz?

Tablo 1. Kültürel Duyarlılık Düzeyini Belirleme

Kültürlerarası İletişim Dersini Almadan Önce Katılım Durumu			Kültürlerarası İletişim Dersini Aldıktan Sonra Katılım Durumu		
Etnosantrik Aşama	n	%	Etnosantrik Aşama	n	%

İnkâr	2	9	İnkâr	1	4,5
Savunma	2	9	Savunma	-	-
Minimizasyon	10	45,4	Minimizasyon	3	13,6
Etnorelatif Aşama	n	%	Etnorelatif Aşama	n	%
Kabul	4	18	Kabul	4	18
Adaptasyon	4	18	Adaptasyon	11	50
Entegrasyon	-	-	Entegrasyon	3	13,6
Toplam (N)	22	100	Toplam (N)	22	100

Kültürlerarası iletişim dersini almadan önce katılımcılardan 2 erkek öğrenci kendini inkâr, 2 erkek öğrenci savunma, 8 kadın ve 2 erkek öğrenci minimizasyon, 3 kadın ve 1 erkek öğrenci kabul, 2 kadın ve 2 erkek öğrenci kendini adaptasyon aşamasında görmektedir. Bu evrede hiçbir katılımcı kendini entegrasyon aşamasında tanımlamamaktadır. 3. Soru olan başka bir üst aşama geçmek ister misiniz sorusuna ‘hayır’ cevabını vermektedir. Dolayısıyla başlangıçta katılımcıların çoğunluğunun (N=45,4) kültürel duyarlılık gelişim envanterine göre kendilerini etnosantrik aşamada minimizasyon boyutunda görmekteyken, 14 haftalık eğitim sonunda katılımcıların yarısı (N= 50) kendilerini etnorelatif aşamada adaptasyon boyutunda, %13,6 sını entegrasyon aşamasında gördüklerini ifade etmektedir. Katılımcıların %13,6’sını minimizasyon aşamasında olduğunu ifade etmektedir.

14 haftalık kültürlerarası iletişim ders sürecinden sonra katılımcılara kültürel duyarlılığın gelişim envanteriyle ilgili aynı sorular tekrar yönlendirilmiştir. Katılımcılardan 1 erkek inkâr, 2 kadın ve 1 erkek minimizasyon, 3 kadın ve 1 erkek kabul, 7 kadın ve 4 erkek adaptasyon, 2 kadın ve 1 erkek entegrasyon aşamasında kendini tanımlamaktadır. Dolayısıyla kültürlerarası iletişim eğitimi alan öğrencilerin ders sonrasında etnorelatif aşamada büyük oranda kendilerini tanımladıkları gözlemlenmektedir.

Şekil 2. Kültürlerarası İletişim Dersini Almadan Önce Ortaya Çıkan Kelime

Bulut

Çalışma kapsamında katılımcıların kendilerini Hammer'ın Kültürel Duyarlılık Envanterinde nerde gördüklerine dair soruya verdikleri cevaptan elde edilen bulgular neticesinde kelime bulutu oluşturulmuştur. Bu bağlamda katılımcılar yaklaşık %32 oranında kendilerini minimizasyon aşamasında görmektedir.

Şekil.3.Kültürlerarası İletişim Eğitimi Aldıktan Sonra Ortaya Çıkan Kelime Bulutu

Çalışma kapsamında sonrası ölçümlerde katılımcıların dersi aldıktan sonra Hammer'ın Kültürel Duyarlılık Envanterinde kendilerini nerde gördükleri değerlendirmeleri istenildiğinde %38'nin kendini etnorelatif aşamada adaptasyon kısmında gördükleri görülmektedir.

Şekil 4. Bütün Katılımcıların Ayrı Ayrı Şekilde Değerlendirilen Kod Matrisi Tarayıcısı

Kod Sistemi	K 1	K 2	K 3	K 4	K 5	K 6	K 7	K 8	K 9	K 10	K 11	K 12	K 13	K 14	K 15	K 16	K 17	K 18	K 19	K 20	TOPLAM	
✓ KÜLTÜREL DUYARLILIK BİLEŞENLERİ																						0
Önyargısız Davranmak																						17
Öz Değerlendirme																						29
Açık Fikirliklik																						19
Benlik Saygısı																						3
Empati																						10
Etkileşime Katılım																						38
✓ ETNORELATİF AŞAMA																						44
Kabul																						17
Adaptasyon																						16
Entegrasyon																						5
✓ ETNOSENTRİK AŞAMA																						43
Minimizasyon																						11
İnkâr																						8
Savunma																						25
Σ TOPLAM	13	6	14	16	19	12	23	8	25	12	4	12	22	7	8	14	21	24	18	7		285

Yukarıdaki matriste katılımcıların her biri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Kod matris tarayıcısı hangi belgelerde hangi kodların ne sıklıkla gösterildiğini belirtmektedir. Kodlar ve belgeler bir arada yuvarlakların büyüklüğü kodların

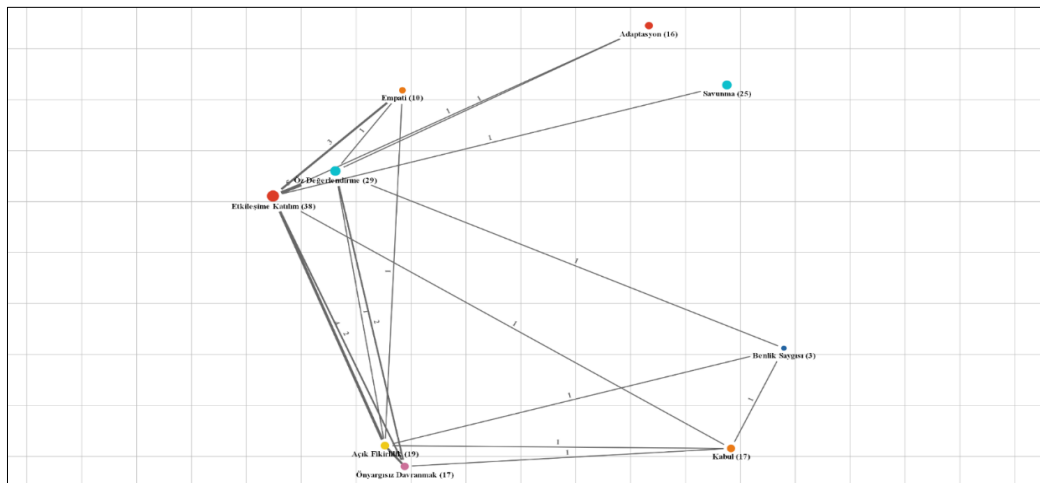
gösterilme sıklığını belirtmektedir. Kod matris tarayıcısı, belge setlerini konu alanlarına göre sütunlarda sunarak, bu belgelerdeki alt temalarla ilişkili kodları görüntüler. Kodların yoğunluğu, karelerin boyutuyla ifade edilir; yani bir kare ne kadar büyükse, o kod o belgede o kadar sık yer alır. Kod matris tarayıcısı, hangi belgelerde hangi kodların ne sıklıkla kullanıldığını açıklamaktadır.

Şekil 5. Katılımcıların Kadın-Erkek Gruplara Ayrılarak Değerlendirildiği Kod Matrisi

Kod Sistemi	ERKEK	KADIN	TOPLAM
✓ KÜLTÜREL DUYARLILIĞIN BİLEŞENLERİ			0
 Önyargısız Davranmak	●	●	7
 Öz Değerlendirme	●	●	12
 Açık Fikirlilik	●	●	6
 Benlik Saygısı	●	●	2
 Empati	●	●	2
 Etkileşime Katılım	●	●	13
✓ ETNORELATİF AŞAMA	●	●	20
 Kabul	●	●	5
 Adaptasyon	●	●	5
 Entegrasyon	●	●	1
✓ ETNOSENTRİK AŞAMA	●	●	22
 Minimizasyon	●	●	4
 İnkâr	●	●	8
 Savunma	●	●	15
Σ TOPLAM	103	19	122

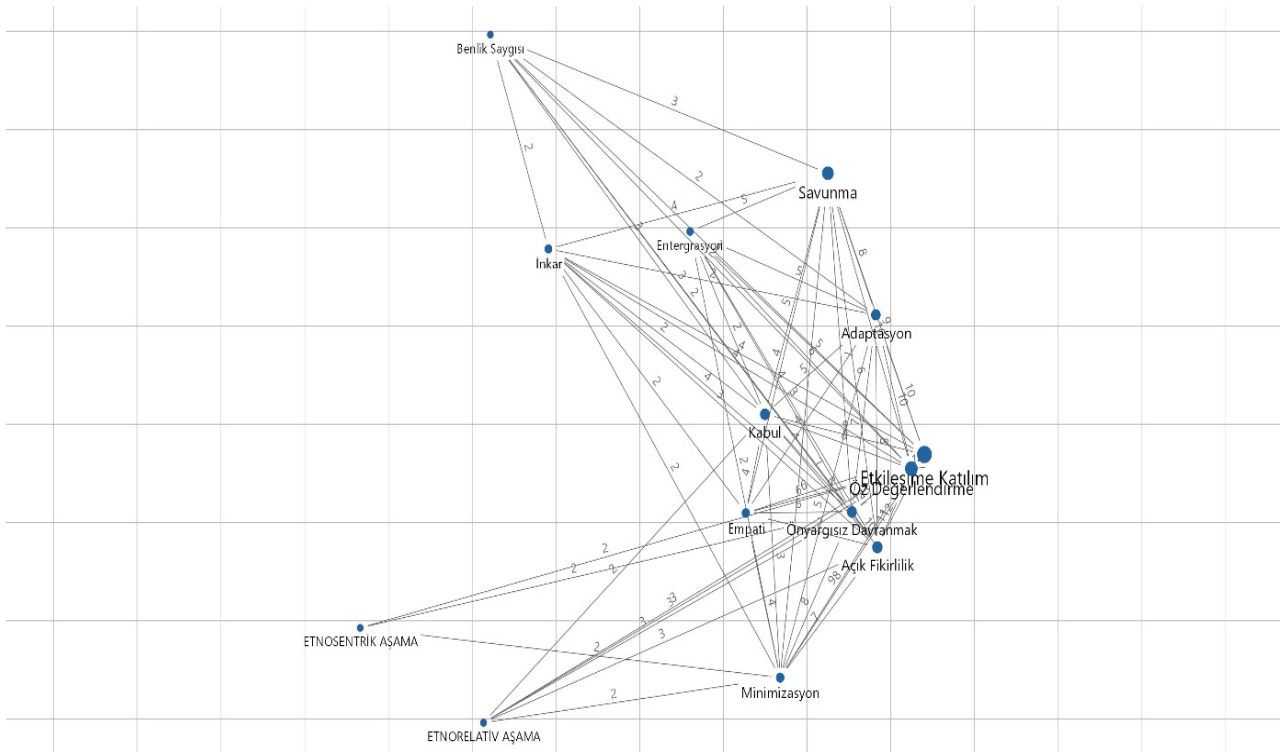
Diğer kod matrislerinden yola çıkarak kültürel duyarlılık düzey kodları kadın ve erkek katılımcı ayrımı olarak analiz edilmiştir.

Şekil 6. Kavramlar Arasındaki İlişinin Sıklığını Gösteren Kod Haritası

Kod haritalarında birbirine benzer/yakın kodların birlikte geçme sıklıklarına göre haritada birbirine yakın konumlandırılmaktadır. Bu, benzer kodların gruplandırılmasını sağladığı anlamına gelmektedir. Kodun yanındaki parantez içindeki sayılar kodun tüm metinlerde kaç defa kodlandığını belirtmektedir. Yuvarlakların büyüklüğü de sıklığa göre şekil almaktadır. Birbiri ile yakın olan kodlar haritada birbirine yakın olarak konumlandırılır. Çizgiler iki kodun kaç defa kesiştiğini göstermektedir. Çizgilerin kalınlığı da frekansa göre değişmektedir. Bu matriste entegrasyon, minimizasyon ve inkâr kodları birbiri ile ilişki eksikliği olduğundan yok sayılmışlardır. Buna göre, etkileşime katılma boyutu 38 kere tekrarlanmış ve açık fikirlilik (19) ve kabul (17) aşamalarıyla yoğun şekilde ilişkilendirilmiştir. Ayrıca önyargısız davranmak (17) ise açık fikirlilikle doğrudan ilişki bir kavram olarak çalışmada ortaya çıkmaktadır. Yine etkileşime katılım (38) savunma (25) boyutuyla ve öz değerlendirme (29) birlikte tekrarlanmaktadır.

Şekil 7. Genel Kod Haritası

MAXQDA 20 nitel analiz programında, kod matris tarayıcısının arayüzü kullanılarak belge sisteminde belge setleri ve kod sisteminde yalnızca kodlu bölümlerin etkinleştirilmesiyle oluşturulan yoğunluk analiz tablosu, görsel araçlar sekmesinden aktif hale getirildiğinde x ve y koordinatlarını içermektedir (sıklık oranı minimum 3 olan kodlanmış anahtar kelimeler). Kod matris tarayıcısındaki veriler, konu alanlarına göre dağılım gösteren çalışmalar arasında karşılaştırma yapma imkânı sunmaktadır. Şekil 7 de çalışmanın kavramlarının ilişki ağı ve tekrar sıklığı ile ifade edilen kod matrisi ilişkileri ve sıklıkları görselleştirilmiştir.

Kültürlerarası iletişimde kültürel duyarlılık kavramının geliştirmesi gerektiği ile ilgili yapılan araştırmalarda (Bennet, 1986; Bhawuk, 2009; Chen ve Stratosta, 2000; Gudykunst vd.,1977; Hammer, 2009) bireylerin önyargısız davranma, öz değerlendirme, açık fikirlilik, benlik saygısı, empati ve etkileşime katılım gibi yeteneklere sahip olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Yukarıdaki Kod Haritasında kavramların birbirleri ile olan ilişkilerinde Etnosentrik aşamadan etnorelatif aşamaya geçişte bu kavramlarla ve kavramların birbirleriyle olan ilişki grafiği görülmektedir.

SONUÇ

Bireyin kültürel farklılıkları hangi ölçüde deneyimlediği bu kültürel farklılığı ne kadar karmaşık bir şekilde yorumlanabileceğinin bir fonksiyonu olarak (Hammer vd., 2003: 440) ortaya çıkmaktadır. Çalışma kapsamında kültürlerarası iletişim eğitimi alan öğrencilerin özellikle farklı kültürler hakkında bilgi edinmeleri sağlanmış, kendi kültürleriyle olan farklılıkların karşılaştırılması istenmiş ve farklı kültürler hakkında bireysel temas yoluyla etkileşim kurlmaları sağlanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde katılımcıların başlangıçta kendilerini tanımladıkları düzeyle 15 haftalık eğitimin ardından kendilerini tanımladıkları düzeyin farklılaştığı görülmektedir. Başlangıçta öğrencilerin büyük çoğunluğu (N=%45,4) kendilerini etnosentrik aşamada farklılıklara karşı minimizasyon aşamasında görmekteyken, eğitimin sonunda (N=%50) si kendilerini etnorelatif aşama olan farklılıklara karşı uyum/ adapte olma aşamasında tanımladığı görülmektedir. Dolayısıyla kültürel duyarlılık düzeyini artırmada kültürlerarası iletişimin önemli bir dinamik olabileceği söylenebilir.

Küresel ilişkilerin başarılı olması ve rekabet avantajı sağlaması için, ortaklar arasındaki iletişim, etkili ve belirli çevresel koşullara uygun olmalıdır. Bu nedenle, kültürlerarası iletişim stratejilerinin dikkatlice planlanması, uzmanlık gerektirmesi ve düzenli olarak değerlendirilmesi önemlidir. Geleneksel pazarlama unsurlarının artık ticari mallara dönüştüğü ve en değerli varlığın ana küresel paydaşlarla olan ilişkiler olduğu yöneticiler tarafından fark edilmektedir. Bu nedenle, küresel iş dünyasında ilişkilerin pazar tabanlı varlıklar olarak önemi, küresel kurumsal stratejinin rekabetçi bir aracı olarak giderek daha fazla öne çıkmaktadır. Etkili kültürlerarası iletişim yeteneklerinin olmaması durumunda, bu ilişkiler zaman içinde sürdürülemez veya etkili olamaz (Harvey ve Griffith, 2002: 458).

Çalışma kültürel duyarlılık eğitimi bağlamında yapılan önemli bir deneysel çalışma olmakla birlikte bazı sınırlılıkları içermektedir. Çalışmaya gönüllü 22 öğrencinin katılması bu sınırlılıklardan biridir. Gelecekteki çalışmalar için daha geniş kapsamlı bir grupla ve farklı yaş gruplarıyla bu çalışmanın tekrarlanması önerilmektedir. Ayrıca çalışmanın bir kontrol grubu içermesi çalışma bağlamında kültürel duyarlılık düzeyindeki farklılaşmanın sınırlarını daha keskin ayrımlarla belirlemeye yardımcı olacaktır. Çalışmanın bulgularının genellenebilirliği örneklem ve uygulama alanı bakımında sınırlıdır. Bu bağlamda daha sonra yapılacak çalışmalarda kültürlerarası iletişim çalışmalarındaki güncel eğilimin farklı kültürlerdeki katılımcıların örnekleme dahil edilerek karşılaştırmaların yapılması önerilmektedir.

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri kod matrislerinden ve frekans sıklıklarından anlaşılacağı üzere bireylerin sadece kendi kültürlerini önemseyen etnosantrik aşamadan başka kültürlere daha duyarlı yaklaşımı ifade eden etnorelativ aşamaya geçişte, önyargısız davranma, öz değerlendirme, açık fikirlilik, benlik saygısı, empati ve etkileşime katılım gibi yeterliliklerin düzenleyici olabileceğidir. Bu bağlamda araştırma başka çalışmalara yol gösterici olabilir. Ayrıca çalışmanın kültürel duyarlılık eğitimi ile ilgili yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Bu yönü çalışmanın özgünlüğünü göstermektedir.

Başka bir sonuç ise kültürlerarası iletişim eğitiminin kültürel duyarlılık düzeyini geliştirebileceğidir. Bu bağlamda kültürel duyarlılık eğitimlerinin küçük

yaşlarda müfredatlara konulması bu yetkinliklerin gelişimine katkı sağlayacaktır. Araştırma bir devlet üniversitesinin seçmeli ders havuzunda kültürlerarası iletişim dersini alan öğrencilerle sınırlıdır. Ancak araştırmanın sonuçları bu alanda yapılmış ilk çalışmaların (Gudykunst vd., 1977) sonuçlarını desteklemektedir. Dolayısıyla kültürlerarası iletişim eğitiminin öneminin altını çizmektedir.

Sonuç olarak küresel dünyada bireylerin kültürlerarası iletişim düzeylerini artırmaları farklı kültürle iletişim kurmalarını kolaylaştıracaktır. Kültürlerarası iletişim eğitimi, bireylerin kültürel farklılıkları anlamalarını, saygı göstermelerini ve daha etkili bir şekilde iletişim kurmalarını sağlamaktadır. Çokkültürlü toplumlarda hoşgörülü, adil ve işbirlikçi bir toplumun oluşturulmasına kültürel duyarlılık önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Böylece toplumlar empati kurabilen, önyargılardan kurtulmuş etkileşime açık hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZ, Gürkan; ÇALIK, İsmail ve GÜNEŞ, Erkan (2018). Kültürel miras turizmi açısından Erzincan bakır işleme sanatının mevcut durumu ve sürdürülebilirliği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 174-191.
- BENNET, Milton James (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal Of Intercultural Relations* (10), 179-196.
- BENNETT, Milton James (2017). Developmental model of intercultural sensitivity: intercultural communication training. *Intercultural Development Research Institute*, 1-10. <https://doi.org/doi:10.1002/9781118783665.ieicc0182>.
- BHAWUK, Dharm (2009). Intercultural training for the global workplace: review, synthesis, and theoretical explorations. I. R. Bhagat, & R. Steers içinde, *Handbook of Culture, Organization, and Work* (s. 462-488). Cambridge University Press.
- BRISLIN, Richard; LANDIS, Dan ve BRANDT, Mary (1983). *Conceptualizations of intercultural behavior and training*. Pergamon Press Inc.

CHEN, Guo-Ming ve STAROSTA, William. J. (1998). A review of the concept of intercultural awareness. *Human Communication* (2), 27-54.

CHEN, Guo-Ming ve STAROSTA, William. J. (2000). "The development and validation of the Intercultural Sensitivity Scale.

FRONZA, Ilenia; JANES, Andrea; SILLITTI, Alberto; SUCCI, Giancarlo ve TREBESCHI, Stefano (2013). Cooperation wordle using pre-attentive processing techniques. In 2013 6th International Workshop on Cooperative and Human Aspects of Software Engineering (CHASE), 57-64.

GUDYKUNST, William; HAMMER, Mitchell R. ve WISEMAN, Richard. L. (1977). An analysis of an integrated approach to cross- cultural training. *International Journal of Intercultural Relations*, 99-110.

GÜNEŞ, Erkan (2019). Turizmin geleceği: Yeni arayışlar.197-226. Ankara. Detay Yayıncılık.

HAMMER, Mitchell. R. (2009). The effects of an intercultural communication workshop on participants'intercultural communication competence: an exploratory study. *Communication Quarterly*, 32 (4), 252-262. <https://doi.org/doi=10.1080/01463378409369561>

HAMMER, Mitchell. R; BENNETT, Milton James ve WISEMAN, Richard (2003). Measuring intercultural sensitivity: The intercultural development inventory. *International Journal of Intercultural Relations* (27), 442-443. [https://doi.org/doi:10.1016/S0147-1767\(03\)00032-4](https://doi.org/doi:10.1016/S0147-1767(03)00032-4)

HARVEY, Michale ve GRIFFITH, David (2002). Developing effective intercultural relationships: the importance of. *Thunderbird International Business Review*, 44 (4), 455–476. <https://doi.org/DOI: 10.1002/tie.10029>

KARTARI, Asker (2016). Kültür, farklılık ve iletişim. Kültürlerarası iletişimin kuramsal dayanakları, İstanbul: İletişim.

MAJDA, Anna; ZALEWSKA-PUCHAŁA, Joanna; BODYS-CUPAK, Iwona ve KUROWSKA, Anna (2021). Evaluating the effectiveness of cultural education training: cultural competence and cultural intelligence developmentamong

nursing students. *International Journal Environment Research Public Health*, 18, 2-10. <https://doi.org/doi.org/10.3390/ijerph18084002>

NGUYEN, Hong-Thu Thi (2020). Project-based assessment in teaching intercultural communication competence for foreign language students in higher education: A case study. *European Journal of Educational Research*, 10 (4), 933-944. <https://doi.org/https://doi.org/10.12973/eu-jer.10.2.933>

PAIGE, Michael; JACOBS-CASSUTO, Melody; YERSHOVA, Yelena ve DEJAEGHERE, Joan (2003). Assessing intercultural sensitivity: an empirical analysis of the Hammer and Bennett Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 467-486.

RUIZ-BERNARDO, Paola; SANCHIZ-RUIZ, María Luisa ve GIL-GÓMEZ, Jesús (2014). Study of intercultural sensitivity among young people in the province of Castellón, Spain. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 132, 318-323.

WANG, Rong; LIU, Chuanyong ve ZHANG, Shu (2023). The quality of group interactions in medical problem-based learning in China: the roles of intercultural sensitivity and group ethnic composition. *BMC Medical Education*, 23 (661), 1-12. <https://doi.org/https://doi.org/10.1186/s12909-023-04616-3>.

WILLIAMS, William; PARKES, Elizabeth Lloyd ve DAVIES, Paul (2013). Wordle: A method for analysing MBA student induction experience. *The International Journal of Management Education*, 11 (1), 44-53.

Çıkar çatışması yoktur.

Çalışma tek yazarlıdır.